

NATURA 2000

EUROPEJSKA
SIEĆ EKOLOGICZNA
W WOJEWÓDZTWIE
ŚLĄSKIM
(PROPOZYCJE)

Publikacja przedstawia wstępne wyniki prac nad Europejską Siecią Ekologiczną NATURA 2000 w województwie śląskim, prowadzonych przez Wojewódzki Zespół Realizacyjny pod kierunkiem Wojewódzkiego Konserwatora Przyrody w Katowicach oraz Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska we współpracy z Instytutem Ochrony Przyrody PAN w Krakowie i Zakładem Ornitologii PAN w Gdańsku. Przedstawione w niej liczby obiektów, ich granice i powierzchnie oraz liczby siedlisk i gatunków nie są ostateczne i mogą zmienić się w trakcie dalszych prac weryfikacyjnych i uzupełniających badań przyrodniczych.

Skład Wojewódzkiego Zespołu Realizacyjnego:

Jacek Betleja (Muzeum Górnośląskie w Bytomiu), Stanisław Cabała (Uniwersytet Śląski w Katowicach), Aleksander Herczek (Uniwersytet Śląski w Katowicach), Grażyna Morcinek (Zespół Parków Krajobrazowych Województwa Śląskiego w Katowicach), Mirosław Nowak (Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Katowicach), Jerzy Parusel (Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska w Katowicach), Jolanta Prażuch (Kierownik, Śląski Urząd Wojewódzki w Katowicach), Zbigniew Witkowski (Instytut Ochrony Przyrody PAN w Krakowie).

Wykorzystane materiały:

Standardowe Formularze Danych opracowane przez: Renatę Bulę, Alicję Misztę, Jerzego Parusela, Agnieszkę Rok, Agnieszkę Wower i Zdzisława Wielanda z Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska, Grzegorza Kłysa i Marzenę Lamparską-Wieland z Uniwersytetu Śląskiego, Jacka Betleję z Muzeum Górnośląskiego oraz Roksanę Krause, Krzysztofa Henela i Krzysztofa Pierzgałskiego z Zespołu Parków Krajobrazowych Województwa Śląskiego.

Standardowe Formularze Danych opracowane przez Instytut Ochrony Przyrody PAN w Krakowie oraz przez Zakład Ornitologii PAN w Gdańsku.

W publikacji:

• O Europejskiej Sieci Ekologicznej NATURA 2000	3 – 6
• Tworzenie Sieci w Unii Europejskiej i w Polsce	6 – 7
• Tworzenie Sieci w województwie śląskim	7 – 9
• Charakterystyka ostoi ptasich w województwie śląskim	10 – 12
• Charakterystyka ostoi siedliskowych w województwie śląskim	13 – 22
• Ważniejsze piśmiennictwo	23

Opracował: Jerzy B. Parusel

NATURA 2000 EUROPEJSKA SIEĆ EKOLOGICZNA W WOJEWÓDZTWIE ŚLĄSKIM (PROPOZYCJE)

Co to jest NATURA 2000?

NATURA 2000 to spójna Europejska Sieć Ekologiczna obszarów chronionych tworzona na terytorium Unii Europejskiej na podstawie art. 3 Dyrektywy Rady Wspólnot Europejskich 92/43/EWG z dnia 21 maja 1992 roku w sprawie ochrony siedlisk naturalnych oraz dzikiej fauny i flory (Dyrektywa Siedliskowa). W skład sieci NATURA 2000 wchodzi specjalne obszary ochrony (SOO), wyznaczane zgodnie z zapisami Dyrektywy Siedliskowej oraz obszary specjalnej ochrony (OSO), sklasyfikowane zgodnie z Dyrektywą Rady Wspólnot Europejskich 79/409/EWG z dnia 2 kwietnia 1979 roku w sprawie ochrony dzikich ptaków (Dyrektywa Ptasia).

Cel tworzenia Sieci i sposób jego realizacji

Celem tworzenia Sieci jest ochrona różnorodności biologicznej poprzez zachowanie siedlisk naturalnych oraz gatunków dzikiej flory i fauny, będących przedmiotem zainteresowania Wspólnot Europejskich, w stanie sprzyjającym ochronie w ich naturalnym zasięgu lub – tam, gdzie to stosowne – odtworzenie takiego stanu.

Realizacja wyznaczonego celu odbywa się poprzez: tworzenie obszarów chronionych, utrzymywanie i zagospodarowywanie zgodnie z wymaganiami ekologicznymi siedlisk w strefach chronionych i poza nimi, odtwarzanie zniszczonych biotopów oraz tworzenie biotopów.

Dlaczego NATURA 2000?

Koncepcja sieci NATURA 2000, zawarta w Dyrektywie Siedliskowej, jest przykładem systemowego podejścia do ochrony przyrody, które może być wzorcem tworzenia racjonalnej sieci obszarów chronionych na każdym poziomie zarządzania. Koncepcja ta jest kompletna pod względem metodycznym i naukowym (jednoznaczny dobór gatunków i siedlisk oraz dokładnie określone kryteria oceny i wyboru obiektów do ochrony) oraz spójna prawnie, administracyjnie, społecznie, finansowo i przestrzennie. Zapewnia ona wyznaczenie w ściśle określonym czasie sieci obiektów chroniących gatunki: zagrożone wyginięciem i podatne na zagrożenie, uznane za rzadkie, endemiczne i wymagające specjalnej uwagi oraz gatunki o pierwszorzędym znaczeniu („szybka ścieżka ochrony”), a także siedliska: zagrożone zanikiem, które mają niewielki zasięg naturalny, stanowią wybitne przykłady typowych cech jednego lub więcej regionów biogeograficznych oraz siedliska o pierwszorzędym znaczeniu („szybka ścieżka ochrony”).

Obiekty sieci NATURA 2000 mogą być również wyznaczane dla siedlisk i gatunków już zanikłych, w celu ich odtworzenia i restytucji. Dyrektywa Siedliskowa nakłada także na kraje członkowskie Unii Europejskiej obowiązek zapewnienia ekologicznej spójności sieci NATURA 2000.

Wyznaczanie obiektów i tworzenie Sieci

Sieć NATURA 2000 składa się z obiektów, w których znajdują się rodzaje siedlisk naturalnych wymienionych w załączniku I i siedliska gatunków wymienionych w załączniku II Dyrektywy

Siedliskowej (specjalne obszary ochrony¹) oraz z obiektów, w których występują siedliska gatunków ptaków o znaczeniu europejskim, wymienionych w załączniku I Dyrektywy Ptasiej (obszary specjalnej ochrony¹).

Ostoje siedliskowe tworzone są w oparciu o art. 3 Dyrektywy Siedliskowej w celu ochrony siedlisk naturalnych oraz siedlisk gatunków dzikiej fauny i flory, będących przedmiotem zainteresowania Wspólnot. W pierwszej kolejności ochroną zostały objęte rodzaje siedlisk i gatunki priorytetowe, czyli takie, w stosunku do których Wspólnota ponosi szczególną odpowiedzialność z powodu zagrożenia zanikiem oraz wielkości ich naturalnego zasięgu, mieszczącego się w obrębie europejskich terytoriów państw członkowskich.

Ocena i wybór ostoji siedliskowych dokonywany jest w oparciu o szczegółowe kryteria i subkryteria, zawarte w załączniku III Dyrektywy Siedliskowej. W przypadku siedlisk naturalnych bierze się pod uwagę: stopień reprezentatywności typu siedliska naturalnego w obiekcie, obszar obiektu pokrytego przez naturalne siedlisko danego typu w stosunku do całkowitej powierzchni pokrytej przez siedlisko tego typu w obrębie terytorium państwa, poziom zachowania struktury i funkcji naturalnego siedliska odnośnego typu i możliwości odbudowy oraz ocenę globalną wartości obiektu dla zachowania siedliska naturalnego danego typu. Odnośnie gatunków, kryteria te biorą pod uwagę: wielkość i zagęszczenie populacji gatunku żyjącej w obrębie obiektu w stosunku do populacji żyjących w obrębie terytorium państwa, poziom zachowania cech siedliska, które są ważne dla odnośnego gatunku i możliwości odbudowy, stopień izolacji populacji żyjącej w obrębie obiektu w stosunku do naturalnego zasięgu gatunku oraz ocenę globalną wartości obiektu dla ochrony danego gatunku. Dla potrzeb wstępnego typowania obiektów jako specjalnych obszarów ochrony zostały opracowane w Polsce przez Koordynatorów krajowych specjalne kryteria waloryzacyjne.

Ostoje ptasie wyznaczane są w oparciu o art. 3 i 4 Dyrektywy Ptasiej w celu zachowania, utrzymania lub odtworzenia dostatecznego zróżnicowania i obszaru siedlisk dla wszystkich gatunków ptaków o znaczeniu europejskim. Wyznaczone terytoria powinny uwzględniać liczebność i wielkość populacji występujących tam gatunków. Podobne działania dotyczą regularnie występujących gatunków ptaków wędrownych, które nie są wymienione w załączniku I dyrektywy, w odniesieniu do obszarów lęgu, pierzenia i zimowania tych gatunków oraz miejsc ich zatrzymywania się wzdłuż tras wędrówek.

Dyrektywa Ptasia nie precyzuje kryteriów wyznaczania obszarów specjalnej ochrony. Są one typowane przez ekspertów krajowych w oparciu o metodykę wyznaczania ostoji ptaków i kryteria waloryzacji stosowane w Unii Europejskiej przez BirdLife International (zob. Gromadzki M. i in. 2002. Sieć ostoji ptaków w Polsce. OTOP, Gdańsk).

W tworzeniu sieci bierze udział każde państwo członkowskie Unii Europejskiej, proporcjonalnie do reprezentacji na jego terytorium rodzajów siedlisk naturalnych i siedlisk gatunków będących przedmiotem zainteresowania Wspólnoty. Na podstawie kryteriów, zawartych w załączniku III (etap 1) Dyrektywy Siedliskowej, każde państwo proponuje spis terenów kwalifikujących się jako obiekty będące przedmiotem zainteresowania Wspólnoty i uznania ich jako specjalne obszary ochrony. Spis ten państwa członkowskie przekazują Komisji Europejskiej w ciągu trzech lat od notyfikacji Dyrektywy Siedliskowej wraz z informacją na temat każdego obiektu, zapisywaną na specjalnych standardowych formularzach danych. Nieodłączną częścią tej informacji jest mapa obszaru i doku-

¹ W celu uproszczenia nazewnictwa w niniejszej publikacji specjalne obszary ochrony będą nazywane ostojami siedliskowymi, a obszary specjalnej ochrony ostojami ptasimi.

mentacja zdjęciowa. Na podstawie kryteriów, określonych w załączniku III (etap 2), Komisja opracowuje w ciągu sześciu lat od notyfikacji Dyrektywy Siedliskowej – w porozumieniu z poszczególnymi państwami członkowskimi – projekt spisu obiektów ważnych dla Wspólnoty (ostoje o znaczeniu wspólnotowym, OZW). Po zatwierdzeniu każdego obiektu ważnego dla Wspólnoty, państwa członkowskie jak najszybciej, nie później niż w ciągu sześciu lat (a więc do roku 2004), wyznaczają ten obiekt jako specjalny obszar ochrony. Należy zaznaczyć, że ostoje zidentyfikowane w danym kraju jako miejsca występowania gatunku lub siedliska priorytetowego (ustępującego lub zagrożonego wymarciem w Europie) zostają automatycznie uznane za ostoje o znaczeniu europejskim (z wyjątkiem przypadku, gdy ostoje priorytetowe zajmują obszar większy, niż 5% powierzchni danego kraju). W sytuacji, gdy dane państwo członkowskie nie zgłasza obiektu, w którym znajdują się priorytetowe gatunki i rodzaje siedlisk, Komisja podejmuje dwustronne konsultacje w celu porównania danych naukowych i przekazuje Radzie Wspólnot Europejskich – jeśli spór nie zostanie rozwiązany w okresie sześciu miesięcy – projekt uznania obiektu jako ważnego dla Wspólnoty.

Ochrona, zarządzanie i finansowanie Sieci

Dla wyznaczonych specjalnych obszarów ochrony państwa członkowskie ustalają priorytetowe działania, biorąc pod uwagę znaczenie tych obiektów dla zachowania siedlisk naturalnych lub gatunków wymienionych w załącznikach Dyrektywy Siedliskowej w stanie sprzyjającym ochronie lub dla odtworzenia takiego stanu, a także dla potrzeb spójności sieci NATURA 2000 oraz uwzględniając zagrożenia degradacją lub zniszczeniem, na które narażone są te obiekty. Działania ochronne, zgodnie z postanowieniami art. 6 Dyrektywy Siedliskowej, obejmują: sporządzanie odpowiednich planów zagospodarowania zintegrowanych z innymi planami rozwoju, unikanie czynności pogorszających stan siedlisk naturalnych i siedlisk gatunków oraz poddawanie ocenie oddziaływania skutków każdego planu lub przedsięwzięcia na dany obiekt z punktu widzenia założeń jego ochrony. Przepisy tego artykułu obowiązują również w odniesieniu do obszarów specjalnej ochrony, sklasyfikowanych zgodnie z Dyrektywą Ptasią.

Funkcjonowanie sieci NATURA 2000 wymaga wdrożenia odpowiedniego systemu zarządzania zarówno na poziomie Unii Europejskiej, jak i poszczególnych państw członkowskich. W Unii Europejskiej głównymi instytucjami zarządzającymi są Komisja Europejska i Europejska Agencja Ochrony Środowiska. W poszczególnych krajach członkowskich zarządzanie siecią uwarunkowane jest tradycjami ochrony przyrody i wynikającymi z nich rozwiązaniami administracyjnymi. Jest to zazwyczaj statutowe zadanie organów rządowych, które współpracują z organizacjami resortowymi, pozarządowymi i indywidualnymi ekspertami. Wdrażanie sieci NATURA 2000 wiąże się z rozbudową służb ochrony przyrody, zwłaszcza na szczeblach lokalnych – w gminach.

Państwa członkowskie powinny wprowadzić:

- odpowiednie akty normatywne oraz decyzje administracyjne niezbędne do zapewnienia zgodności prawa krajowego z Dyrektywą Siedliskową w ciągu dwóch lat od jej notyfikacji,
- zarządzanie obszarami chronionymi na podstawie działań prawnych, administracyjnych lub opartych na dobrowolnych umowach zgodnie z Dyrektywą Ptasią i Dyrektywą Siedliskową,
- system kontroli i egzekwowania zasad ochrony, w tym sporządzania ocen oddziaływania na obiekt chroniony planów lub przedsięwzięć, które mogą w sposób istotny na niego wpływać; w przypadku realizacji planów lub przedsięwzięć negatywnie wpływających na dany obiekt, państwo członkowskie podejmie wszelkie działania kompensujące, konieczne do zapewnienia ochrony

ogólnej spójności sieci NATURA 2000,

- system monitorowania i nadzoru stanu ochrony siedlisk naturalnych i gatunków, ze szczególnym uwzględnieniem rodzajów siedlisk naturalnych i gatunków priorytetowych, obejmujący ich rozmieszczenie, strukturę i funkcjonowanie oraz liczebność; w tym celu państwa członkowskie będą popierać konieczne badania i prace naukowe oraz prowadzić wymianę informacji dla potrzeb koordynacji,

- monitoring i system zarządzania informacją o obiektach sieci,
- system sprawozdawczości, obejmujący sporządzanie co sześć lat raportów na temat wprowadzenia w życie działań podejmowanych na mocy Dyrektywy Siedliskowej.

Unia Europejska wzięła na siebie obowiązek współfinansowania tworzenia i ochrony obiektów sieci NATURA 2000. Pomoc finansowa przyznawana jest zgodnie z procedurami zawartymi w art. 8 Dyrektywy Siedliskowej. Istnieje wiele możliwości finansowania sieci. Największe znaczenie ma fundusz LIFE, którego środki mogą być wykorzystywane do identyfikacji obszaru, nadania mu statusu prawnego i realizacji programu jego ochrony. Nie jest to jednak instrument długofalowy. Realizacja sieci NATURA 2000 może być również finansowana z innych funduszy Unii Europejskiej: funduszu kohezyjnego, funduszy strukturalnych, funduszy programów rolno-środowiskowych i rozwojowych.

Tworzenie Sieci w Unii Europejskiej i w Polsce

Z wykazu gatunków i siedlisk zawartych w załączniku I Dyrektywy Ptasiej oraz w załącznikach I i II Dyrektywy Siedliskowej wynika, że w krajach Wspólnoty Europejskiej obiekty sieci NATURA 2000 powinny być wyznaczone dla 763 gatunków roślin i zwierząt oraz dla 197 rodzajów siedlisk. W poniższej tabeli zestawiono bardziej szczegółowe dane ilościowe o gatunkach i siedliskach, będących podstawą wyznaczania obiektów sieci NATURA 2000.

Wykaz ilościowy gatunków i rodzajów siedlisk, dla których tworzy się obiekty chronione sieci NATURA 2000

Grupa systematyczna	Wspólnoty Europejskie	Polska	Województwo Śląskie
Rośliny naczyniowe	331 (158)*	15 (-)	7 (-)
Mszaki	29 (4)	7 (-)	5 (-)
Bezkęrowce	78 (4)	31 (3)	21 (2)
Ptaki	181	124 (69 + 12 + 43)**	103 (45 + 20 + 38)**
Pozostałe kręgowce	144 (19)	39 (2)	29 (2)
Siedliska	197(61)	69 (14)	44 (11)

Źródło: Makomaska-Juchiewicz M. i in. 2001. Chrońmy przyrodę ojczystą 57, 2; Mróz W. i Perzanowska J. 2001. Chrońmy przyrodę ojczystą 57, 5; Gromadzki M. i in. 2002. Sieć ostoj ptaków w Polsce. OTOP oraz dane własne Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska.

* – w nawiasie podano liczbę siedlisk i gatunków priorytetowych, ** – w Dyrektywie Ptasiej nie wskazano gatunków priorytetowych; w nawiasie podano kolejno liczbę gatunków lęgowych, regularnie zalatujących oraz zalatujących nieregularnie i wyjątkowo

Ostoje ptasie i siedliskowe w Unii Europejskiej

W 15 krajach Unii Europejskiej wyznaczono dotychczas ponad 2600 obszarów specjalnej ochrony (OSO), które zajmują ponad 182000 km² powierzchni oraz ponad 10600 specjalnych obszarów ochrony (SOO), które zajmują ponad 368000 km² powierzchni.

Informację o aktualnym stanie desygnowania ostoj ptasich i siedliskowych w poszczególnych krajach członkowskich Unii Europejskiej odnaleźć można na stronie internetowej: <http://europa.eu.int/comm/environment/nature/home.htm>.

Ostoje ptasie i siedliskowe w Polsce

Polska, jako przyszły kraj członkowski Unii Europejskiej, przygotowuje obecnie wykaz obiektów do sieci NATURA 2000 zgodnie z obowiązującymi dyrektywami. W tym celu realizowany jest w latach 2001-2003 projekt wdrażania koncepcji sieci NATURA 2000, koordynowany przez Narodową Fundację Ochrony Środowiska, Instytut Ochrony Przyrody PAN, Zakład Ornitologii PAN i Centrum UNEP/GRID-Warszawa. W pracach tych biorą również udział specjaliści z każdego województwa w ramach utworzonych Wojewódzkich Zespołów Realizacyjnych, działających pod kierunkiem wojewódzkich konserwatorów przyrody.

W naszym kraju stwierdzono 216 gatunków roślin i zwierząt oraz 69 rodzajów siedlisk zamieszczonych w załącznikach wymienionych wyżej dyrektyw. Eksperti krajowi zaproponowali także uzupełnienie tych załączników o gatunki i siedliska zagrożone w Polsce: załącznik I Dyrektywy Ptasiej o 1 podgatunek ptaka, załącznik I Dyrektywy Siedliskowej o 19 rodzajów siedlisk, a załącznik II Dyrektywy Siedliskowej o 46 gatunków roślin i 55 gatunków zwierząt. Komisja Europejska zaakceptowała wstępnie jedynie 2 nowe rodzaje siedlisk, a 10 rodzajów poprzez modyfikację dotychczasowych definicji oraz 17 nowych gatunków roślin i 14 taksonów zwierząt. Z chwilą uzyskania przez Polskę członkostwa we Wspólnocie, konieczne będzie wprowadzenie do załączników Dyrektywy Siedliskowej wszystkich siedlisk i gatunków zagrożonych w naszym kraju, jako będących przedmiotem zainteresowania Wspólnoty. Następnym zadaniem będzie uzupełnienie sieci NATURA 2000 o obiekty, w których siedliska te i gatunki występują.

W Polsce wytypowano wstępnie 74 obszary specjalnej ochrony (OSO) oraz 231 specjalnych obszarów ochrony (SOO); powierzchnia tych ostatnich wynosi 41817 km² (13,4% powierzchni kraju).

Informację o aktualnym stanie desygnowania ostoj ptasich w Polsce można uzyskać, pisząc na adres Zakładu Ornitologii PAN w Gdańsku: office@stornit.gda.pl, natomiast informacja o aktualnym stanie desygnowania ostoj siedliskowych w Polsce jest dostępna pod adresem Instytutu Ochrony Przyrody PAN w Krakowie: natura2000@iop.krakow.pl.

Tworzenie Sieci w województwie śląskim

Do prac nad siecią NATURA 2000 w województwie śląskim został powołany w roku 2002 Wojewódzki Zespół Realizacyjny, którego pracami kieruje Wojewódzki Konserwator Przyrody w Katowicach. Do zadań tego zespołu należy w szczególności:

- przeanalizowanie listy proponowanych dotychczas obszarów i wskazanie tych obszarów, które utraciły wartości przyrodnicze,
- wskazanie obszarów, które spełniają kryteria Dyrektywy Siedliskowej i Dyrektywy Ptasiej,

- zweryfikowanie i uzupełnienie informacji zawartych w standardowych formularzach danych oraz zebranie nowych informacji przyrodniczych dla wytypowanych obszarów.

Nad siecią NATURA 2000 w województwie śląskim pracuje także Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska.

Ostoje ptasie

Zakład Ornitologii PAN w Gdańsku – krajowy koordynator wyznaczania obszarów specjalnej ochrony do sieci NATURA 2000, zaproponował wstępnie 10 ostoj położonych w całości w granicach województwa śląskiego (Beskid Śląski, Beskid Żywiecki, Jezioro Świerklaniec, Lasy Kobiórskie i Pszczyńskie, Ligota Tworkowska, Ostoja Częstochowska, Ostoja Jurańska, Stawy Łęczczak, Stawy Wielikąt, Suchy Młyn) oraz jedną ostoję, leżącą tylko częściowo w jego granicach (Dolina Górnej Wisły). W wyniku weryfikacji tych wstępnych danych, Wojewódzki Zespół Realizacyjny (WZR) w Katowicach zarekomendował jedynie 3 ostoje (Dolina Górnej Wisły, Stawy Łęczczak, Stawy Wielikąt w połączeniu z ostoją Ligota Tworkowska). Koordynator programu zdecydował o włączeniu jeszcze dodatkowo ostoje Jezioro Świerklaniec. Ich charakterystykę zawiera poniższa tabela.

Wykaz obszarów specjalnie chronionych (OSO) sieci NATURA 2000 wyznaczonych w województwie śląskim

Nazwa ostoi (OSO)	Powierzchnia [ha]	Liczba gatunków ptaków z Zał. I Dyrektywy Ptasiej stwierdzonych w okresie**			Ranga ostoi
		lęgowym	pozałęgowym		
			regularnie	nieregularnie i wyjątkowo	
Dolina Górnej Wisły	114200*	29	27	33	Europejska
Jezioro Świerklaniec	821	12	6	2	Krajowa
Stawy Łęczczok	443	19	10	23	Krajowa
Stawy Wielikąt	752	16	13	20	Krajowa

Źródło: Gromadzki M. i in. 2002. Sieć ostoj ptaków w Polsce. OTOP.

* – ostoja położona na terenie województw: śląskiego i małopolskiego, w tym 25266 ha w województwie śląskim, ** – dane zweryfikowane przez Wojewódzki Zespół Realizacyjny w Katowicach (K. Henel i J. Betleja)

Ostoje siedliskowe

Instytut Ochrony Przyrody PAN w Krakowie – krajowy koordynator wyznaczania specjalnych obszarów ochrony do sieci NATURA 2000, zaproponował wstępnie 11 ostoj położonych w całości w granicach województwa śląskiego (Bagna Antoniów-Łęknice, Beskid Śląski, Beskid Żywiecki, Dolina Górnej Wisły, Lasy Kobiórsko-Pszczyńskie, Ostoja Częstochowska, Ostoja Jurańska, Słowa Góra, Stawy Łęczczak, Suchy Młyn, Sztolnie Blachówka) oraz 6 ostoj, które tylko częściowo zlokalizowane są w jego granicach (Babia Góra i Pasma Policy, Dolina Potoku Żabnik, Lasy Turawskie, Lasy Włoszczowskie, Ostoja Śródkowojurańska, Załęczański Łuk Warty). Ich powierzchnia wynosi około 138468 ha (ok. 11,3% powierzchni województwa). W wyniku weryfikacji tych wstępnych danych, Wojewódzki Zespół Realizacyjny (WZR) w Katowicach zarekomendował 9 ostoj (Beskid Śląski, Beskid Żywiecki, Ostoja Częstochowska = Olsztyńsko-Mirowska, Ostoja Jurańska = Złotopotocka, Ostoja Śródkowojurańska, Słowa Góra, Stawy Łęczczak = Stawy Łęczczok, Suchy Młyn, Sztolnie Blachówka = Podziemia Tarnogórsko-Bytomskie). WZR zaproponował dodatkowo

ostoje Park Krajobrazowy Stawki, a Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska i Centrum Informacji Chiropterologicznej Instytutu Ewolucji i Systematyki Zwierząt PAN w Krakowie – ostoje Szachownica. Ponadto przedstawiciele World Wide Fund i Dolnośląskiej Fundacji Ekorozwoju wystąpili z wnioskiem do WZR o wyznaczenie ostoj Graniczny Meander Odry, a Stowarzyszenie Bios z Opola zaproponowało dwie ostoje: Las koło Tworkowa i Brzezie (Świerkosz K., Obrdlik P. 2002. Natura 2000 w dolinie Odry czyli Odrą do Europy. Dolnośląska Fundacja Ekorozwoju, Wrocław). Koordynator krajowy zdecydował o wprowadzeniu na listę ogólnopolską 10 obszarów. Ich charakterystykę zawiera poniższa tabela.

Wykaz specjalnych obszarów ochrony (SOO) sieci NATURA 2000 wyznaczonych w województwie śląskim [*]

Nazwa ostoj (SOO)	Powierzchnia [ha]	Liczba siedlisk z Zał. I Dyrektywy Siedliskowej**	Liczba gatunków z Zał. II Dyrektywy Siedliskowej**	Ranga ostoj
Beskid Śląski	35870	19 (6)	16 (3)	Podstawowa
Beskid Żywiecki	38370	22 (6)	13 (2)	Podstawowa
Ostoja Olsztyńsko-Mirowska	2244	12 (3)	9	Podstawowa
Ostoja Śródkowojurajska	5769*	17 (3)	4	Podstawowa
Ostoja Złotopotocka	4619	10 (1)	13 (1)	Podstawowa
Podziemia Tarnogórsko-Bytomskie	3473	1	1	Podstawowa
Sodowa Góra	38	1	1	Podstawowa
Stawy Łęczczok	695	9 (1)	7 (1)	Podstawowa
Suchy Młyn	1485	7 (2)	5	Podstawowa
Szachownica	13	3	4	

Źródło: Cierlik G. i in. Przyroda Górnego Śląska 28/2002 oraz dane WZR i Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska. [*] – wykaz obejmuje tylko te ostoje, które były weryfikowane i zgłaszane przez WZR, * – ostoja położona na terenie województw: śląskiego i małopolskiego, w tym 3929 ha w województwie śląskim, ** – dane zweryfikowane przez Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska; w nawiasie podano liczbę siedlisk i gatunków priorytetowych

W trakcie rozpatrywania przez Koordynatora krajowego są jeszcze trzy ostoje: Morzyk – dla ochrony czynnych tufów wapiennych, Ostoja Goczałkowicka – dla restytucji marsylii czterolistnej, zgłoszone dodatkowo przez Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska oraz Park Krajobrazowy Stawki – dla ochrony fauny bezkręgowców.

Z wykazu gatunków i siedlisk zawartych w załączniku I Dyrektywy Ptasiej (DP) oraz w załącznikach I i II Dyrektywy Siedliskowej (DS) wynika, że w województwie śląskim ostoje siedliskowe i ostoje ptasie mogą być wytypowane dla 165 gatunków roślin i zwierząt oraz 44 rodzajów siedlisk.

Więcej informacji o realizacji sieci NATURA 2000 w województwie śląskim można uzyskać, pisząc na adres Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska: cdpgs@cdpgs.katowice.pl.

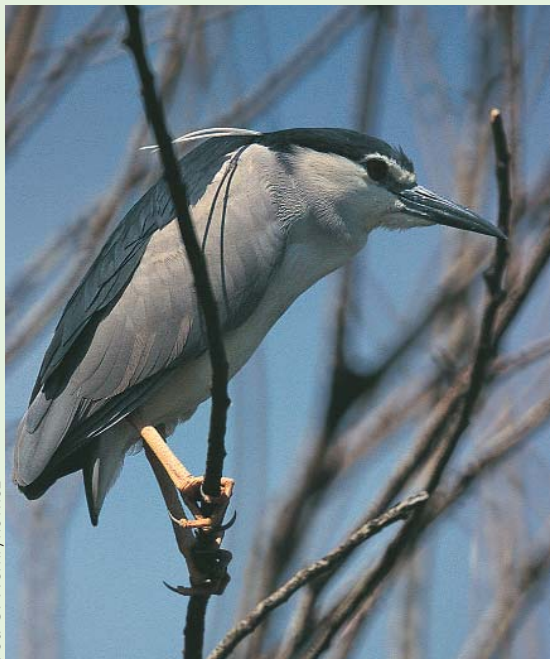
CHARAKTERYSTYKA OBIEKTÓW SIECI NATURA 2000 WYZNACZONYCH W WOJEWÓDZTWIE ŚLĄSKIM

O S T O J E P T A S I E

DOLINA GÓRNEJ WISŁY

W skład tej ostoi wchodzić dwie, wcześniej wyznaczone w dolinie Wisły ostoje ptasie: Dolina Górnej Wisły oraz Stawy w Przyrębie i Spytkowicach. W obecnej wersji ostoje te zostały połączone, a więc obszar ten obejmuje kompleks stawów rybackich oraz lasów, łąk i pól położonych pomiędzy Skoczowem a Spytkowicami. Największym akwenem wodnym jest Zbiornik Goczałkowicki (3200 ha), funkcjonujący jako zaporowy zbiornik wody pitnej. Do największych stawów należą: Stawy Dębowiec (ok. 400 ha), Stawy Goczałkowice-Zdrój (ok. 300 ha), Stawy w Ligocie (ok. 170 ha). Są one wykorzystywane do dość intensywnej gospodarki rybackiej. Akweny te są porośnięte roślinnością szuwarową, na groblach często rosną stare drzewa liściaste. Zasilane są wodami Wisły lub jej dopływów. W obrębie ostoi zachowały się płaty lasów grądowych i łęgowych oraz łąk wilgotnych, roślinności bagiennej i torfowiskowej. Do najważniejszych gatunków spośród wymienionych w załączniku I DP należą: ślepowron (50-230 par w latach 1992-96, 287-397 w latach 1998-2001), rybitwa białowąsa (do 299 par w latach 1991-96), rybitwa rzeczna (do 226 par w latach 1994-96), rybitwa czarna (do 198 par w latach 1994-96), bąk (55 par w latach 1992-96, 65 do roku 1999), bączek (33 pary w latach 1992-96). Z gatunków regularnie zalatujących w okresie poza-

Ślepowron

Fot. O. Werhynowicz

gowym należy wymienić czaplę białą (koncentracje do 80 osobników) i czaplę nadobną (do 9 osobników). Z najczęściej obserwowanych gatunków, które nie figurują w załączniku I DP, należy wymienić: zauszniaka (936 par w roku 1996), krakwę (50-100 par w roku 1995) i krwawodzioba (82 pary w roku 1996). W okresie wędrówek największe koncentracje ptaków stwierdza się na Zbiorniku Goczałkowickim (np. krzyżówka do 20000, śmieszki i mewy pospolite do 5000). Wartości ornitofauny rekomendują ten akwen do ochrony w ramach ratyfikowanej przez Polskę konwencji ramarskiej. Istnieją tu rezerваты leśne: Skarpa Wiślicka (1996; 24,17), Przeciszów i Żaki oraz torfowiskowy – Rotuz (1967; 28,17).

Ostoja obejmuje zbiornik zaporowy, zbudowany na rzece Brynicy dla potrzeb ujęcia wody pitnej oraz przylegające do niego od wschodu podmokłe łąki. W strefie ujścia Brynicy do zbiornika panują szuwary trzcinowe i manny mielec. Wahania poziomu wody w ciągu roku są niewielkie i nie przekraczają 1 m. Do najważniejszych gatunków lęgowych, wymienionych w załączniku I DP, należą: rybitwa białowąsa (ok. 20 par w roku 2001), bąk (1 para), bączek (2 pary), rybitwa czarna (2 pary). Przed rokiem 1993 gniazdowała tu jedna para podgorzałek. Ostoja nie podlega ochronie.

Rybitwa białowąsa

Fot. Mi. Olbrycht

STAWY ŁĘŻCZOK

Ostoja położona jest w dolinie Odry i obejmuje rezerwat przyrody „Łęczczak” (1957; 407,88 ha) oraz tereny proponowane do włączenia w jego skład. W granicach rezerwatu znajduje się 8 stawów o wielkości od 2 do 90 ha, które zajmują łącznie 225 ha powierzchni. Brzegi stawów porośnięte są szuwarem trzcinowym i palkowym, a w niektórych miejscach także turzycowym, zajmującymi 25-50% powierzchni poszczególnych stawów. Toń wodna niektórych stawów zajęta jest przez roślinność wodną, w tym rzadkie zespoły kotewki orzecha wodnego i salwinii pływającej. Na stawach prowadzona jest ekstensywna gospodarka rybacka. Najważniejszymi gatunkami lęgowymi, wymienionymi w załączniku I DP, są: bąk (3 rewiry), bączek (1 para), podgorzałka (7 par przed rokiem 1986, 0-1 para od końca lat 90. do roku 2001), błotniak stawowy (do 6 par), rybitwa rzeczna (do 16-18 par). Ostoja jest także terytorium łowieckim jednej pary bielików. W okresie pozalęgowym obserwowane są tu: czapla biała (do 40 osobników), łabędź krzykliwy (do 13 osobników), batalion (do 55 osobników) i łączak (do 100 osobników). Z gatunków nie ujętych w załączniku I DP zwraca uwagę duża koncentracja gęsi (zbożowej, białoczelnej i gęgawy) w okresie przelotów

Gęgawa

jesiennych, która dochodzi do 3000 osobników. W latach 1999 i 2001 odnotowano tu także sukces lęgowy helmiatek. Ostoja leży w granicach parku krajobrazowego „Cysterskie Kompozycje Krajobrazowe Rud Wielkich”. Desygnowana również jako ostoja siedliskowa.

STAWY WIELIKĄT

W skład ostoi wchodzi kompleks stawów gospodarstwa rybackiego „Wielikąt” wraz z przylegającymi do niego polami i łąkami oraz Las Tworkowski, położone po obu brzegach Odry, powyżej Raciborza. Gospodarstwo rybackie obejmuje 9 większych (17-41 ha) i kilkanaście mniejszych stawów. Brzegi większości z nich porośnięte są wąskim pasem szuwarów trzcinowych, które w postaci łąkowej występują tylko na niektórych mniejszych stawach. Część grobli obsadzona jest drzewami liściastymi, wśród których spotyka się także okazy stare. W Lesie Tworkowskim rozwijają się lasy lęgowe z bogatym runem o charakterze naturalnym. Przez ostoję przebiega linia kolejowa. Najważniejszymi gatunkami lęgowymi, spośród wymienionych w załączniku I DP, są: bączek (do 10 par w latach 90.), bąk (2-5 rewirów), podgorzałka (4 pary w latach 1982-83, 0-2 pary w latach 1992-96, 0-1 para w roku 2001). W okresie pozalęgowym zwracają uwagę koncentracje czapli białej (do 20 osobników), łabędzia krzykliwego (do 20 osobników), siewki złotej (do 1200 osobników), bataliona (do 220 osobników) i mewy małej (do 105 osobników). Z gatunków nie wymienionych w załączniku I DP stwierdzono tu helmiatekę, która przystępuje do lęgów. W Lesie Tworkowskim gniazdują bielik i bocian czarny, dla których okoliczne stawy są miejscem żerowania. Część ostoi chroniona jest jako Zespół Przyrodniczo-Krajobrazowy „Wielikąt”, natomiast dla bielika wyznaczono strefę ochronną dla miejsca rozrodu.

Bączek

Obszar obejmuje masywy Czantorii (995 m n.p.m.) i Baraniej Góry (1220 m n.p.m.) w Beskidzie Śląskim, pokrywając się z granicami Parku Krajobrazowego Beskidu Śląskiego. Wyróżnia się licznymi formami skalnymi (progi, wodospady, skałki), jaskiniami i schroniskami skalnymi (ponad 150, w tym Jaskinia w Trzech Kopcach o długości ponad 900 m) oraz osuwiskami powierzchniowymi i podziemnymi. Pasma Beskidu Śląskiego zbudowane jest z piaskowców godulskich i istebniańskich, a część Pogórza Śląskiego z łupków i wapieni warstw cieszyńskich. Stoki żłobione są gęstą siecią potoków, odprowadzających swe wody do Wisły, Olzy i Soły. W okolicy Koniakowa przebiega fragment europejskiego działu wodnego między zlewiskami Morza Czarnego i Bałtyku. Zbocza pokryte są głównie lasami świerkowymi, które w 70% są sztucznie nasadzone. Naturalne lasy jodłowo-bukowo-świerkowe regla dolnego zachowały się w niewielu miejscach: na północno-zachodnich stokach Baraniej Góry, w grupie Klimczoka, na Lipowskim Groniu, Czantorii i Magurce Wiślańskiej. Do najważniejszych, wymienionych w załączniku I DS siedlisk leśnych, należą: kwaśna buczyna górska, żyzna buczyna górska, bór górnoreglowy, dolnoreglowy bór jodłowo-świerkowy oraz odnaleziona niedawno unikalna górska świerczyna na torfie², mająca w Beskidzie Śląskim centrum swego występowania w Polsce. Wzdłuż potoków rozwijają się lasy olszynki karpackiej*. W piętrze pogórza zachowały się fragmenty grądów oraz łęgów podgórskich*, olchowo-jesionowych* i wiązowo-jesionowych. Roślinność nieleśna jest zróżnicowana i bogata. Spośród siedlisk uwzględnionych w załączniku I DS należy zwrócić uwagę na: roślinność zielną i drzewiastą porastającą brzegi potoków, zbiorowiska ziołoroślowe, łąki niżowe i kośne łąki górskie, moczary alkaliczne oraz murawy bliźniczkowe* i niewielkie płyty torfowisk wysokich*. Ostoja jest miejscem występowania 16 gatunków zwierząt wymienionych w załączniku II DS, w tym puszczańskich: wilka (6-10 osobników), rysia (1-2 osobników) i niedźwiedzia brunatnego* oraz rzadkich bezkręgowców: jelonka rogacza, kozioroga dębosza, pachnicy dębowej* i nadobnicy alpejskiej* (od dawna jednak nie obserwowanej). Stwierdzono tu także 16 gatunków wymienionych w załączniku I DP, w tym: głuszca, jarząbka, cietrzewia, dzięcioła białogrzbiatego, puchacza, sóweczkę i puszczyka uralskiego. Ponadto, w ostoi zlokalizowane są stanowiska innych zagrożonych i rzadkich gatunków roślin i zwierząt bezkręgowych. Interesująca przyrodniczo jest Góra Tuł (nie istniejący już rezerwat przyrody, utworzony

Bór górnoreglowy na Baraniej Górze

Fot. R. Bula

² Siedliska i gatunki priorytetowe wyróżniono znakiem * lub wymieniono je w tekście.

w roku 1948) z licznymi gatunkami storczyków i murawami kserotermicznymi*. W ostoi istnieją rezerваты: leśne – Barania Góra (1953; 383,04), Czantoria (1996; 97,71), Dolina Łańskiego Potoku (1998; 46,89), Stok Szyndzielni (1953; 57,92), Zadni Gaj (1957; 5,77); przyrody nieożywionej – Kuźnie (1995; 7,22); faunistyczny – Wisła (1959; 17,61 ha). Utworzono tu zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: Cygański Las (1997; 925,53 ha) i Park Ekologiczny Dolina Wapienicy (1994; 1500,00 ha) oraz ustanowiono pomniki przyrody nieożywionej: Jaskinia u Jakubca, Jaskinia w Trzech Kopcach, Jaskinia na Stołowie, Jaskinia Lodowa w Szczyrku, Jaskinia Salmopolska, Jaskinia Malinowska, Jaskinia Przed Balkonem, Jaskinia Chłodna, Jaskinia Pajęcza, Jaskinia w Jaworzynie, Malinowska Skała, Skały na Kobylej, Skały grzybowe na Równem, Skały grzybowe w paśmie Stożka, Dorkowa Skała.

Koryto Białej Wisłki

Fot. Z. Wieland

BESKID ŻYWIECKI

Ostoja położona jest w zachodniej części Beskidu Żywieckiego, znajdującej się w granicach Żywieckiego Parku Krajobrazowego oraz w południowej części Kotliny Żywieckiej, będącej w otulinie tego parku. Obszar ten obejmuje grupę Pilska (1557 m n.p.m.) i Wielkiej Raczy (1236 m n.p.m.) oraz interesujący ostaniec denudacyjny – Górę Grojec (612 m n.p.m.) w Żywcu. Dominującymi skałami są piaskowce magurskie, a w części północnej obszaru utworu płaszczowiny śląskiej (m.in. warstwy cieszyńskie) i podśląskiej (okno tektoniczne Kotliny Żywieckiej). Pasma górskie są zróżnicowane geomorfologicznie. Występują w nich takie formy, jak: mury skalne, garby, zebra, gołoborza, osuwiska skalne, jaskinie, wodospady. Na Pilsku prawdopodobnie istniał mały

lodowiec. Najciekawsze zespoły wychodni skalnych znajdują się w szczytowych partiach Pilska oraz w partiach grzbietowych Lipowskiej, Romanki, Boraczej i Prusowa. Największą jaskinią jest Jaskinia Wickowa w Sopotni Wielkiej o długości 101 m. Najwyższy wodospad, o wysokości 10 m, powstał na potoku Sopotnia Wielka; malownicze są również wodospady na potoku Szczyrbok w Korbielowie Kamiennej oraz na potoku Bystra w Zlatnej. Sieć rzeczna jest dobrze rozwinięta. Znajdują się tu źródła Soly, a część potoków należy do dorzecza Koszarawy. Granicą państwa biegnie odcinek

Gluszec

Fot. A. Porwiesz

europiejskiego działu wodnego. W ostoi biją także źródła wód mineralnych – siarkowodorowych i siarczkowych w Zlatnej oraz solankowych w Soli. Osobliwością hydrograficzną są również występujące tu nieliczne drobne jeziorka osuwiskowe, które można obserwować wśród torfowisk i świerczyn górnoreglowych pomiędzy Lipowską a Rysianką. Roślinność ostoi jest bardzo bogata. Stwierdzono tu ponad 50 zbiorowisk roślinnych. Przeważają zbiorowiska leśne, które pokrywają około 80% powierzchni ostoi. Fragmenty naturalnych lasów zachowały się na Pilsku, Romance, Oszańcu i w grupie Wielkiej Raczy. W piętrze subalpejskim występują zarośla z jarzębina w odmianie nagiej, borówczyska bażynowe i zarośla kosodrzewiny* – wymienione w załączniku II DS, które w omawianej ostoi mają jedyne stanowiska w województwie śląskim. Spośród siedlisk leśnych uwzględnionych w załączniku II DS, w ostoi stwierdzono: podgórski łęg jesionowy*, olszynkę karpacką*, grąd, kwaśną buczynę górską, żyzną buczynę górską, jaworzynę ziołoroślową, jaworzynę z mieszańczą trwałą*, jaworzynę karpacką* oraz doloreglowy bór jodłowo-świerkowy i bór górnoreglowy. Roślinność nieleśną z listy załącznika II DS reprezentują: murawa

bliźniczkowa*, zbiorowiska ziołoroślowe, niziowe i górskie łąki kośne, roślinność zielna i drzewiasta wzdłuż potoków, moczary alkaliczne, torfowiska przejściowe oraz bardzo rzadkie torfowiska wysokie* – stwierdzone na spłaszczeniach stokowych, wierzchowinach grzbietowych i w zagłębieniach osuwiskowych na halach Cebulowej, Kornienieckiej i Miziowej oraz w Kotlinie Żywieckiej (Stawek na Kosarach pod Hyćkowcem). Niezwykle rzadkie są również murawy kserotermiczne*, których największe płaty rozwijają się na stokach Grojca. Badania florystyczne wykazały obecność około 1000 gatunków roślin naczyniowych, w tym ponad 150 typowo górskich. Z gatunków wymienionych w załączniku II DS stwierdzono tu obuwika pospolitego, a do rzadkich należą m.in.: czosnek syberyjski, niebielistka trwała alpejska, tojad lisi. Ostoja jest matecznikiem niedźwiedzia* (do 5 osobników), wilka (ponad 10 osobników) i rysia (3-4 terytoria), występuje tu ponadto 8 innych gatunków kręgowców

figurujących w załączniku II DS. Bezkręgowce z listy załącznika II DS reprezentowane są przez *Phryganophilus ruficollis**. Istnieją tu leśne rezerваты przyrody: Butorza (1961; 30,68 ha), Dziobaki (1995; 13,06 ha), Gawroniec (1995; 23,69 ha), Muńcoł (1998; 45,20 ha), Oszast (1971; 47,31 ha), Pięć Kopców (1998; 88,74 ha), Pilsko (1971; 15,41 ha), Pod Rysianką (1970; 27,54 ha), Romanka (1963; 98,45 ha), Śrubita (1957; 25,86 ha; ścisły). Utworzono użytek ekologiczny Stawek na Kosarach pod Hyćkowcem (1993; 0,50 ha) oraz powołano pomniki przyrody nieożywionej: Jaskinia Wickowa w Sopotni Wielkiej, Jaskinia Przed Rozdrożem, wodospad na potoku Sopotnia Wielka.

Puszcza Karpacka w rezerwacie „Śrubita”

Ostoja położona jest na wschód od Częstochowy, na północnym krańcu Wyżyny Częstochowskiej, w granicach Parku Krajobrazowego Orlich Gniazd. Obejmuje szereg izolowanych wzgórz wapiennych, których szczyty zwieńczone są ostańcami skalnymi. W wyniku wietrzenia i erozji skał, u podnóża ostańców tworzą się niewielkie rumowiska wapienne*. W wyniku procesów krasowych powstały tu liczne jaskinie, o długości ponad 100 m, z bardzo bogatą szatą naciekową. Zbocza wzniesień porośnięte są lasami liściastymi – grądami, kwaśnymi, żyznymi i ciepłolubnymi buczy-

Przytulia krakowska

Fot. J. B. Parusel

znajduje się stanowisko endemicznego gatunku – przytulii krakowskiej. W ostoi stwierdzono również obuwika pospolitego, gatunku z załącznika II DS. Jaskinie są miejscem zimowania 14 gatunków nietoperzy, w tym 6 z listy załącznika II DS. W Jaskini pod Sokolą Górą żyją dwa endemiczne i jedyne w naszej faunie gatunki chrząszczy troglobiontycznych z rodzajów *Choleva* i *Catops*. Spośród gadów wymienionych w tym załączniku, stwierdzono tu obecność traszki grzebieniastej i kumaka nizinnego. W obrębie ostoi występują bardzo licznie chronione i rzadkie gatunki roślin naczyniowych i zarodnikowych oraz bezkręgowców. Lęgnię się tu także 8 gatunków ptaków wymienionych w załączniku I DP. Utworzono dotychczas dwa rezerваты przyrody: Sokole Góry (1953; 215,95 ha) i Zielona Góra (1953; 19,66 ha) oraz pomnik przyrody nieożywionej „Góry Towarne”.

nami oraz – bardzo rzadko – świetlistą dąbrową*. Dużą powierzchnię zajmują bory sosnowe, spotyka się także stare drzewostany modrzewia polskiego – gatunku umieszczonego w Czerwonej liście gatunków zagrożonych IUCN. Nasłonecznione i wylesione zbocza porośnięte są murawami kserotermicznymi* oraz malowniczymi formacjami jałowca pospolitego. Na wzgórzach wokół Olsztyna

Buczyna sudecka w rezerwacie „Sokole Góry”

Fot. J. B. Parusel

Ostoja położona na południe od Ogródzieńca, w środkowej części Jury Krakowsko-Częstochowskiej, w granicach Parku Krajobrazowego Orlich Gniazd. Występują w niej łagodne wzniesienia zbudowane ze skał jurajskich, poprzecinane dolinami pochodzenia erozyjno-denudacyjnego. Na grzbietach wzniesień znajdują się liczne ostańce wapienne z roślinnością naskalną, w większości otoczone lasami liściastymi. Są to głównie buczyny: sudecka, storczykowa i kwaśna buczyna niżowa oraz jaworzyna górska*. Na terenach wylesionych ostańcom wapiennym towarzyszą bogate florystycznie murawy kserotermiczne*. W skraświałych skałach często spotkać można jaskinie z bogatą szatą naciekową, w których zimują nietoperze (w tym priorytetowe: nocek lydkowłosy i podkowiec mały). Sieć rzeczna jest wykształcona słabo. Nad ciekami fragmentarycznie występują lasy łęgowe*. W strefie kontaktowej utworów jurajskich i czwartorzędowych osadów piaszczystych wypływają nieliczne źródła. W jednym z nich usytuowane jest zastępcze stanowisko endemicznego gatunku – warzuchy polskiej, w którym roślina ta najlepiej się rozwija. Ostoja jest również miejscem występowania 8 gatunków ptaków uwzględnionych w załączniku I DP oraz dużej liczby rzadkich i chronionych gatunków roślin i zwierząt. W ostoi znajdują się rezerваты: Góra Chelm (1957; 12,19 ha), Smoleń (1959; 4,32 ha) i Ruskie Góry (2000; 153,65 ha).

Warzucha polska

Fot. J. B. Parusel

Łany warzuchy polskiej na stanowisku zastępczym

Fot. J. B. Parusel

Ostoja położona jest w dolinie Wiercicy, otoczonej wapiennymi wzgórzami, w granicach Parku Krajobrazowego Orlich Gniazd. W dnie doliny założono kompleks stawów hodowlanych, występują tu również fragmenty lasów łęgowych*. W wodach Wiercicy żyją minóg strumieniowy i głowacz białopłetwy (załącznik II DS). Zbocza doliny pokrywają dobrze zachowane kwaśne, żyzne i ciepłolubne buczyny oraz grądy. Znaczną powierzchnię zajmują również bory sosnowe. Grzbiety i stoki pokryte są ostańcami z interesującą roślinnością naskalną. Na terenie ostoji występuje wiele jaskiń i schronisk skalnych o bogatej szacie naciekowej i wyspecjalizowanej faunie bezkręgowców. Część z jaskiń wykorzystywana jest przez nietoperze do snu zimowego. W ostoji stwierdzono obecność 15 gatunków tych ssaków, w tym 7 z listy załącznika II DS. Wśród bezkręgowców na uwagę zasługuje obecność pachnicy dębowej – gatunku priorytetowego oraz kozioroga dębosza (załącznik II DS). W lasach

Pachnica dębowa

Fot. A. Misztal

Brama Twardowskiego

Fot. J. B. Parusel

i na terenach otwartych zaobserwowano 12 gatunków ptaków wymienionych w załączniku I DP, w tym 9 łęgowych i 3 niełęgowych. Jedno ze źródeł wapiennych jest stanowiskiem zastępczym endemicznej warzuchy polskiej. W ostoji istnieją rezerваты przyrody: Bukowa Kępa (1996; 52,84 ha), Kaliszak (1954; 14,64 ha), Ostrężnik (1960; 4,10 ha) i Parkowe (1957; 153,22 ha). Od wielu lat trwają starania o utworzenie na tym obszarze Jurajskiego Parku Narodowego.

W skład ostoi wchodzi rozległy i skomplikowany system poziomych wyrobisk po kilkaset lat trwającym górnictwie wapieni kruszczośnych o łącznej długości ponad 300 km, zlokalizowany pomiędzy Bytomiem i Tarnowskimi Górami, będący unikalnym i jednym z największych systemów podziemnych na świecie. Wyrobiska cechują się różnorodną szatą naciekową i swoistymi układami biocenotycznymi. Ze wstępnych wyników prowadzonych obecnie badań można wnioskować, że w podziemiach tych zimuje co najmniej kilkanaście tysięcy nietoperzy, jest to więc prawdopodobnie drugie co do wielkości zimowisko nietoperzy w Polsce. Wyrobiska wykorzystywane są również w okresie letnim. Stwierdzono tu zimowanie 8 gatunków, w tym nocka dużego – gatunku wymienionego w załączniku II DS, którego hibernująca populacja szacowana jest na 3000 osobników. Ostoja jest również jednym z dwóch największych w kraju zimowisk gacka brunatnego. Podziemia nie podlegają żadnej ochronie.

Fot. G. Kłys

Jeden z podziemnych korytarzy

Gacek brunatny

Fot. G. Kłys

SODOWA GÓRA

Ostoja obejmuje część południowych zboczy dolomitowego wzniesienia Góry Sodowej (328,4 m n.p.m.) w Jaworznie, porośniętej lasami sosnowo-modrzewiowymi i brzozowymi oraz murawami kserotermicznymi* z kłosownicą pierzastą. Obserwować można tu ślady powierzchniowej eksploatacji skał wapiennych – warpie i kamieniołomy. Góra Sodowa to jedno

Sasanka otwarta

Fot. P. Kobylecki

z nielicznych stanowisk sasanki otwartej – gatunku wymienionego w załączniku II DS – na południu Polski i jednocześnie najobfitsze w tym regionie. Jej populacja liczy około kilkuset osobników, jednakże podlega silnym fluktuacjom. Dla ochrony tego gatunku utworzony został w roku 1981 powierzchniowy pomnik przyrody.

STAWY ŁĘŻCZOK

Ostoja położona jest w dolinie Odry, w parku krajobrazowym „Cysterskie Kompozycje Krajobrazowe Rud Wielkich” i obejmuje kompleks 8 stawów hodowlanych, założonych przez Cystersów w starorzeczach już w XIII wieku, wraz z otaczającymi je lasami i łąkami. Stawy zasilane są wodami niewielkiej rzeczki – Łęgonia. Groble stawowe porośnięte są starymi drzewami, głównie dębami szypułkowymi, tworzącymi kompozycje alejowe. W ostoji wyróżniono 45 zbiorowisk roślinnych, w tym 8 leśnych. Do priorytetowych należą lasy łęgowe o charakterze naturalnym i z dużą liczbą starych drzew. Stwierdzono tu ponad 400 gatunków roślin naczyniowych, w tym aldrowandę pęcherzykowatą – gatu-

Kotewka orzech wodny

Fot. J. B. Parusel

nek wymieniony w załączniku II DS (od dawna jednak nie potwierdzony). Spośród gatunków zwierząt figurujących w załączniku II DS stwierdzono tu: kumaka nizinnego, traszkę grzebieniastą, nocka dużego, piskorza oraz pachnicę dębową* i modraszka telejusa. Najbogatsza jest jednak ornitofauna. Stwierdzono gniazdowanie 118 gatunków, w tym 20 gatunków lęgowych i 9 niełgowych wymienionych w załączniku I DP oraz 17 gatunków regularnie migrujących. Ostoja jest również miejscem występowania 10 gatunków nietoperzy oraz wielu rzadkich i interesujących chrząszczy. Większa część ostoi chroniona jest w rezerwacie przyrody „Łęczczok” (1957; 407,88). Obszar desygnowany także jako ostoja ptasia.

SUCHY MEŁYN

Ostoja obejmuje fragment płaskiej, w wielu miejscach zabagnionej doliny Pilicy od ujścia Krztyni do Kisielca i Łysakowa, o łącznej długości około 11 km. Rzeka na tym odcinku nie jest uregulowana i płynie w głębokim, naturalnie wyłobionym i silnie meandrującym korycie; w wielu

miejscach zachowały się starorzecza. Dno doliny porastają nizinowe łąki kośne, wśród których rozwijają się torfowiska przejściowe i trzęsawiska. Nad brzegami Pilicy zachowały się resztki lasów lęgowych i nadrzecznych zarośli wierzbowych*. Do krawędzi doliny dochodzą duże kompleksy leśne, w obrębie których spotkać można priorytetowe siedliska boru bagiennego. Ostoja chroni jedno z 4 istniejących w Polsce stanowisk jęczyczki syberyjskiej, której populacja wynosi około 100 osobników. W wodach Pilicy żyją głowacz białopłetwy i minóg strumieniowy, a nad jej brzegami wydra i bóbr europejski – gatunki wymienione w załączniku II DS. Stwierdzono tu również rycyka i cietrzewia – gatunki figurujące w załączniku I DP. W ostoi utworzono kilka, niewielkich powierzchniowo użytków ekologicznych dla ochrony roślinności bagiennej i torfowiskowej.

Jęczyczka syberyjska

Ostoja położona jest w kompleksie lasów na terenie gminy Lipie, w środkowej części Wyżyny Wieluńskiej, w granicach Załącząńskiego Parku Krajobrazowego. System jaskiniowy „Szachownicy” tworzy pięć, proglacjalnych jaskiń powstałych w wapieniach górnej jury, częściowo zniszczonych wskutek gospodarczej eksploatacji złoża przez miejscową ludność. Ich sumaryczna długość wynosi 1000 m; przed zniszczeniem przekraczała ona prawdopodobnie 2 km. Najdłuższa z jaskiń – Jaskinia Szachownica I – o długości około 600 m, jest jedną z najdłuższych na Wyżynie Krakowsko-Wieluńskiej. Wejścia do jaskiń leżą w starym kamieniołomie na Krzemiennej Górze (228 m n.p.m.). Jaskinie ostoi są jednym z największych zimowisk nietoperzy w Polsce. Zróżnicowanie warunków klimatycznych oraz niezliczona liczba dogodnych kryjówek sprawiają, że co roku hibernuje tu ponad 1000 nietoperzy, reprezentujących 10 gatunków. Na szczególną uwagę zasługują coroczne notowania dwóch gatunkównocków, uznanych w Polsce za rzadkie i zagrożone oraz figurujących w załączniku II DS. Dla nocka Bechsteina oraz nocka łydkowłosego „Szachownica” jest jednym z największych zimowisk w kraju. Ponadto, od kilku lat stale rośnie liczba hibernujących w jaskini mopków. Poza gatunkami wymienionymi w załączniku II DS, w jaskini tej zimują: gacek brunatny, norek wąsatek/norek Brandta, norek rudy, norek Natterera oraz mroczek późny. Dla ochrony systemu jaskiniowego oraz interesującego profilu geologicznego utworzono na tym terenie rezerwat „Szachownica” (1978; 12,70 ha).

Mopek

Fot. M. Ignaczak

Jeden z otworów wejściowych od strony Sali Puchacza

Fot. M. Ignaczak

Ważniejsze piśmiennictwo

- Cierlik G., Mróz W., Perzanowska J. 2002. NATURA 2000 – Europejska Sieć Ekologiczna. Propozycje z województwa śląskiego (cz. 1-4). Przyroda Górnego Śląska, Nr 27 – 30/2002.
- Gromadzki M. i in. 1994. Ostoje ptaków w Polsce. OTOP, Biblioteka Monitoringu Środowiska, Gdańska, ss. 403.
- Gromadzki M. i in. 2002. Sieć ostoje ptaków w Polsce. OTOP, Gdańsk, ss. 74.
- Makomaska-Juchiewicz M., Perzanowska J., Zając K. 2001. Dyrektywa Siedliskowa – występujące w Polsce gatunki ważne dla Wspólnoty Europejskiej. Chrońmy przyrodę ojczystą 57, 2: 5-60.
- Mróz W., Perzanowska J. 2001. Dyrektywa Siedliskowa: siedliska przyrodnicze o znaczeniu europejskim w Polsce. Chrońmy przyrodę ojczystą 57, 2: 55-73.
- Passini J. (Red.), Liro A., Dyduch-Falniowska A. 1999. NATURA 2000. Europejska sieć ekologiczna. MOŚZNiL, Warszawa, ss. 93.
- Standardowe Formularze Danych dla obszarów specjalnej ochrony (OSO) i specjalnych obszarów ochrony (SOO) sieci NATURA 2000.

WYDAWCA

CENTRUM DZIEDZICTWA PRZYRODY GÓRNEGO ŚLĄSKA

ul. Św. Huberta 35, 40-543 Katowice

tel./fax 209 50 08, 251 25 47 wew. 21, 25

e-mail: cdpgs@cdpgs.katowice.pl; <http://www.cdp.gs.katowice.pl>

Opracowanie graficzne: Joanna Chwoła
Realizacja poligraficzna: VERSO Katowice

ISBN 83-906910-5-1

Nakład: 2000 egzemplarzy

KATOWICE 2002

Druk publikacji dofinansowany ze środków Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Katowicach

Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska zostało powołane Zarządzeniem Nr 204/92 Wojewody Katowickiego z dnia 15 grudnia 1992 r. do badania, dokumentowania i ochrony oraz prognozowania stanu przyrody Górnego Śląska. Z dniem 1 stycznia 1999 r. Centrum jest samorządową jednostką budżetową, przekazaną województwu śląskiemu Rozporządzeniem Prezesa Rady Ministrów z dnia 25 listopada 1998 r.

Zdjęcia: na okładce – sędziwy buk w karpackim lesie pierwotnym, na stronie 2. – marsylia czterolistna (fot. J. B. Parusel)

PROPONOWANE OBIEKTY SIECI NATURA 2000 W WOJEWÓDZTWIE ŚLĄSKIM

- **Ostoje ptasie:** 1 – Dolina Górnej Wisły, 2 – Jezioro Świerklaniec, 3 – Stawy Łęczok, 4 – Stawy Wielikąt.
- **Ostoje siedliskowe:** 5 – Beskid Śląski, 6 – Beskid Żywiecki, 7 – Ostoja Olsztyńsko-Mirowska, 8 – Ostoja Środkowojurajska, 9 – Ostoja Złotopotocka, 10 – Podziemia Tarnogórsko-Bytomskie, 11 – Sładowa Góra, 12 – Stawy Łęczok, 13 – Suchy Młyn, 14 – Szachownica.